

دوفصلنامه پژوهش در ادبیات کودک و نوجوان

شماره ۶، بهار و تابستان ۱۴۰۱

ISSN: ۲۳۸۴-۲۷۸۳

- سبک‌شناسی شعر کودک با رویکرد بررسی ارکان جمله
- رابطه طبیعت و انسان در شعر کودک با تکیه بر اشعار کردی
- گروفالو، از قصه تا درام بررسی ساختار روایی داستان مصور و فیلم انیمیشن «گروفالو» اثر جولیا دونالدسون همراه با ارائه طرحی پیشنهادی برای تبدیل آن به نمایشنامه
- نقد و بررسی مفاهیم ایدئولوژیک در انیمیشن کورالاین: آشکارسازی زمینه‌های سیاسی با استفاده از تئوری شالوده‌افکنی
- نقش درست‌گویی قصه در جذب مخاطبان کودک و نوجوان
- بررسی «عنوان» در داستان‌های فلسفه برای کودکان با تکیه بر نقش عوامل برون‌متنی
- بررسی فرانتش‌های شش‌گانه هلیدی در ترانه‌بازی «اشتر به چراس»
- بررسی نشریات کودک و نوجوان در دهه هفتاد شمسی
- بررسی و تحلیل آثار داستانی کودک و نوجوان احمد اکبرپور از منظر عناصر داستان
- تأملی در داستان بلند «فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟»
- ترجمه مفاهیم فرهنگی و بوم‌شناختی در آثار شل سیلورستاین با تکیه بر چهارچوب نظری آیویر و پیتیر نیومارک
- خوانش هفت‌خان و هفت‌رزم بر اساس نظریه اقتباس لیندا هاچن

دوفصلنامه پژوهش در ادبیات کودک و نوجوان

شماره ۶، بهار و تابستان ۱۴۰۱

ISSN: 2783-2384

Journal of Research in Children's Literature in Iran

Number 6, Spring & Summer 2022

ISSN: 2783-2384

- Analyzing "title" in philosophical stories for children considering the role of extra-textual factors
- Investigating the six trans elements of Holiday in song playing of "Oshor be charast (the camel has gone grazing)"
- Scrutinizing the journals of children and adolescents in Iran (1990-2000)
- Analyzing Ahmad Akbarpour's children fiction works from the viewpoint of story elements
- A reflection on the long story of "Where do angels come from?"
- Translation of eco-cultural concepts in Shel Silverstein's works based on the theoretical frameworks of Ivir and Newmark
- The recitation of Haft Khan and Haft Razm by Zohreh Parirokh and Nilufar Mir Mohammadi, based on the adaptation theory of Linda Hatchen
- The stylistics of children's poetry with the approach of considering the elements of the sentence
- The relationship between nature and man in children's poetry based on the Kurdish poems
- The Gruffalo, from story to drama Scrutinizing the narrative structure of the pictorial story and animation movie of "The Gruffalo" by Julia Donaldson With presenting a suggested plan for turning it into a drama
- Review of ideological concepts in Coraline animation: Revealing political contexts using foundational theory
- The role of correct storytelling in attracting children and adolescents audience

تأملی در داستان بلند «فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟»

رامونا میرحاجیان مقدم

۱. دانشجوی دکتری تخصصی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

چکیده

این مقاله به نقد و بررسی داستان بلند «فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟» نوشته مصطفی خرامان پرداخته است. پس از ذکر خلاصه‌ای از داستان، اطلاعات نشر و نویسنده، درون‌مایه و عناصر داستانی بررسی شده است. داستان «فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟» دارای دو درون‌مایه «اعتقادی» و «اجتماعی» است. داستان بر اساس اعتقاد به حضور فرشته در زندگی روزمره شکل می‌گیرد و با مشکلات اجتماعی و اقتصادی ادامه می‌یابد. در نهایت، اعتقاد قلبی، گره‌گشایی می‌کند و باعث پیروزی بر مشکلات می‌شود. این اثر به نوعی تقابل مادیات و معنویات است و از نظر پرداختن به موضوع فرشته به عنوان موجودی غیبی در میان آثار نویسنده متمایز است. در بخش آخر با ذکر مثال از سایر آثار مصطفی خرامان، عناصر داستانی این اثر بررسی شده است.

واژه‌های کلیدی: داستان نوجوان، نقد ادبیات کودک و نوجوان، درون‌مایه داستان، فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟، مصطفی خرامان، عناصر داستانی، اشیاء داستانی.

بخش اول: مشخصات داستان و نویسنده

خلاصه داستان

چهار نفر با نام‌های گیتی، علیرضا، مرجان و غلام مرادی دور از هم هریک در یک جای شهر زندگی می‌کنند. آن‌ها در شرایطی سخت گرفتارند و گره‌های زندگی هر یک از آن‌ها تنها با یک معجزه باز می‌شود. سرنوشت آن‌ها به واسطه پولی که در روزنامه‌ای پیچیده و رها شده به هم گره می‌خورد. کسی نمی‌داند این پول از کجا آمده و چه کسی آن را لای روزنامه گذاشته است. در این روزنامه، مقاله‌ای وجود دارد که روی زندگی دو شخصیت تاثیر مستقیم دارد و بر زندگی سایر شخصیت‌ها نیز تاثیر می‌گذارد. گیتی، دختر هجده ساله‌ای که به تازگی در دانشگاه قبول شده پدرش را در تصادف از دست داده و اندک پس‌انداز خانواده‌اش صرف مراسم ختم پدرش شده است. او به همراه مادر، خواهر و برادرش در یک خانه اجاره‌ای زندگی می‌کنند. در مضیقه مالی‌اند و اجاره خانه‌شان عقب افتاده است. صاحب‌خانه مردی هفتاد ساله است که از این فرصت سوءاستفاده و گیتی را برای ازدواج با خود در فشار می‌گذارد. مادر گیتی تصمیم می‌گیرد بدون پرداخت اجاره معوقه شبانه از خانه بگریزند اما این فرار نافرجام می‌ماند. کمی بعد مادر گیتی بیمار می‌شود و خانواده برای عمل مادر به پول نیاز دارند. صاحب‌خانه از یک سو بیشتر فشار می‌آورد و از سوی وعده تامین مخارج عمل مادر را می‌دهد. گیتی تصمیم می‌گیرد نزد صاحب‌خانه برود و ازدواج با او را بپذیرد. اما در راه محمد را

می‌بیند. محمد متوجه مشکل گیتی می‌شود. استاد کفاش پیش محمد می‌آید و می‌گوید پولی پیدا کرده که لای روزنامه پیچیده شده. آنها تصمیم می‌گیرند این پول را به گیتی بدهند. گیتی پول را می‌گیرد، مادرش را عمل می‌کنند و گیتی نوشته روزنامه با عنوان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ را می‌خواند. این نوشته او را به فکر و می‌دارد. عمل مادر گیتی موفقیت‌آمیز است. گیتی در بیمارستان با پزشکی آشنا می‌شود و با او ازدواج می‌کند. به این ترتیب مشکل مالی زندگی‌اش حل می‌شود. او تصمیم می‌گیرد مبلغی به پول اضافه کند و آن را به محمد برگرداند. محمد، گیتی را پیش استاد کفاش می‌برد. استاد کفاش می‌خواهد پول را به شخص دیگری ببخشد. محمد، پیشنهاد می‌دهد پول را به پدر مرجان بدهند تا برایش جهیزیه بخرد. پول و روزنامه را به دست محمد می‌دهند تا به خانواده مرجان برساند.

علیرضا پسر بیست و دو ساله‌ای که با مادرش در یکی از محله‌های قدیمی تهران زندگی‌کننده بی‌کار است و دنبال کار می‌گردد. او همسایه استاد کفاش است. هنگامی که گیتی و محمد و استاد کفاش درباره پول گفتگو می‌کنند متوجه موضوع می‌شود. با خودش فکر می‌کند اگر آن پول مال او بود، می‌توانست با پولش پیکان بخرد و مسافرتی کند. پس با دروغ گفتن به محمد پول را در بین راه از او می‌گیرد. به بنگاه ماشین می‌رود. صاحب بنگاه می‌خواهد سرش را کلاه بگذارد و ماشین را با قیمت بالاتری به او بفروشد. شاگرد بنگاه این موضوع را به علیرضا می‌گوید و با این کار خودش به دردسر می‌افتد.

شاگرد بنگاه، غلام مرادی، نوجوان روستایی است که در ازای بدهی پدرش به بنگاه‌دار باید یک سال بدون دستمزد در بنگاه معاملات اتوموبیل کار کند. صاحب‌کار او آقامظفر و دوستانش سر مردم را کلاه می‌گذارند. غلام از این رفتارها ناراحت است. وقتی متوجه می‌شود که باز هم سعی دارند سر یک مشتری دیگر (یعنی علیرضا) را کلاه بگذارند او را از این کلاهبرداری مطلع می‌کند. علیرضا از معامله منصرف می‌شود. غلام پیش از اینکه صاحب‌کارش او را تنبیه کند می‌گریزد و علیرضا به کمک او می‌آید. علیرضا کمک غلام را یک نشانه می‌داند و متوجه اشتباهش می‌شود. او تصمیم می‌گیرد پول را به استاد کفاش برگرداند.

از طرفی محمد که به علیرضا شک کرده ماجرا را برای مرجان تعریف می‌کند. مرجان دختر هجده ساله‌ای است که عقد کرده و منتظر است پدرش وام بگیرد و برای او جهیزیه بخرد. پدرش دست‌فروش و نابینا است و اصرار دارد بدون جهیزیه دخترش را به خانه بخت نفرستد. آنها در خانه‌های وقفی مسجد زندگی می‌کنند. از نظر مالی در تنگنا نیستند. مادر مرجان هرشب برای محمد غذا می‌فرستد. محمد در صحبت‌هایش با مرجان می‌گوید که فرشته است و از آسمان‌ها آمده است. او اشاره می‌کند که عموحیدر (استاد کفاش) و مرجان هم فرشته‌های زمینی‌اند چون بسیار مهربانند. مرجان این حرف محمد را خیال‌پردازی می‌انگارد. در حالی که محمد بر اینکه از آسمان آمده تاکید دارد. محمد بعد از آن شب غیب می‌شود و دیگر کسی او را نمی‌بیند. بعد از رفتن محمد، مرجان به اتاق او می‌رود. مجله‌ای بی‌نام و نشان می‌بیند که دو صفحه‌اش کنده شده. از فهرست مجله متوجه می‌شود نام مقاله حذف شده فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ است. همان شب گروهی برای تحقیق وام به خانه مرجان می‌آیند. همزمان با آنها علیرضا با استاد کفاش می‌رسد. وام جور می‌شود و پول دست استاد کفاش می‌ماند. مرجان به خانه علیرضا می‌رود تا بابت رفتن محمد او را سرزنش کند. آنجا علیرضا داستان غلام را برایش تعریف می‌کند و مشخص می‌شود پول را به غلام داده‌اند تا بدهی پدرش را تسویه کند. مرجان در کارخانه ریخته‌گری پدرش هر شب برای علیرضا کار پیدا می‌کند. اما علیرضا نمی‌تواند محمد و دو صفحه مقاله را پیدا کند. روز عروسی مرجان، همه به جز محمد هستند حتی گیتی و همسرش. گیتی خط به خط مقاله را برای مرجان تعریف می‌کند. مرجان تصمیم می‌گیرد کارهایی بکند که فرشته‌ها دوست دارند. داستان پایان می‌یابد و از محمد خبری نیست.

نشر داستان

کتاب فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ نوشته مصطفی خرامان، در سال ۱۳۹۲ از سوی انتشارات افق منتشر و تاکنون شش نوبت تجدیدچاپ شده است.

درباره نویسنده

مصطفی خرامان، متولد ۱۳۳۴، از نویسندگان به نام ادبیات کودک و نوجوان و دانش‌آموخته رشته ادبیات فارسی است. خرامان تا کنون بیش از چهل رمان و داستان کوتاه منتشر کرده که بیشتر آن‌ها در حوزه ادبیات کودک و نوجوان است. تعدادی از آثارش در جشنواره‌های مختلف برگزیده شده‌اند. از جمله کتاب «به جای دیگر» از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، «نوزده غلام، نوزده کاسه» از کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و کتاب «همیشه رفیق» از جشنواره دفاع مقدس جایزه گرفته‌اند. او برای نگارش دو کتاب «کلاه حصیری» و «به جای دیگری» برنده جایزه کتاب سال ایران شده است.

اولین اثر خرامان با نام «ترور آقای حسنی» در جنگ چهارم سوره و اولین کتاب مستقل او با عنوان «بچه‌های آخر کلاس» در سال ۱۳۶۷ منتشر شد. کتاب‌های «من ضامن» و «چتر شکسته» از آخرین آثار او است. کتاب «مزه زندگی» شامل ۹ داستان از خرامان است که توسط انتشارات نکا چاپ شده است. این کتاب گزیده داستان‌های خرامان است که تا سال ۱۳۸۷ نوشته شده است. خرامان هنگام نگارش داستان فرشته‌ها/از کجا می‌آیند؟ ۲۵ کتاب مستقل دیگر نیز داشته و این داستان با کتاب‌های «بازجویی خانواده قلندری»، «چرخ‌های پنجر»، «دختران علیه دختران»، «شبگرد ناشی» و «آرزوی سوم» تقریباً همزمان منتشر شده است. از دیگر آثار خرامان می‌توان به «سنگ و شیشه»، «النگوی شیشه‌ای» و «ماجرای پسر سرکار عبدی» اشاره کرد.

خرامان در دهه شصت با گروه کودک و نوجوان رادیو همکاری داشته و پس از آن مدیر فرهنگی نشر افق و سپس مدیر انتشارات آفتابگردان بوده است. او با سروش نوجوان، کیهان بچه‌ها و روزنامه آفتابگردان نیز همکاری داشته است. خرامان عضو هیأت‌مدیره انجمن نویسندگان کودک و نوجوان در دوره‌های متعدد بوده است. از دیگر فعالیت‌های اجرایی او می‌توان به عضویت در شورای نویسندگان سروش نوجوان، مدیریت گروه کودک و نوجوان انتشارات علمی و فرهنگی و عضویت در شورای طرح و برنامه مرکز صبا اشاره کرد. خرامان سال‌هاست با برپایی کلاس‌ها و دوره‌های داستان‌نویسی، به آموزش هنرجویان می‌پردازد. خرامان علاوه بر نویسندگی، دبیر طرح‌های تولید کتاب از جمله مجموعه‌هایی از رمان‌ها با درون‌مایه دینی برای انتشارات به‌نشر بوده است. او همچنین از داوران جشنواره‌های ادبی کشور از جمله جایزه حبیب غنی‌پور است.

داستان‌های خرامان به مشکلات اقتصادی و اجتماعی قشر متوسط و ضعیف جامعه می‌پردازد و به ناهنجاری‌های اجتماعی اعتراض می‌کند. داستان‌های او در بستر واقعیت شکل می‌گیرند. باورهای اعتقادی در داستان‌های او رسوخ می‌کند. او از تاریخ و آموزه‌های سایر ادیان برای همه‌پذیری باورهای مورد نظرش کمک می‌گیرد. ادبیات دینی و داستان‌های دفاع مقدس از ژانرهای مورد توجه این نویسنده است. نثر روان و توجه به جزئیات پرتکرار و به هم پیوسته از ویژگی آثار او است.

خرامان در پاسخ به سوال خبرنگار روزنامه همشهری درباره ویژگی عینی و تخیلی آثارش چنین پاسخ می‌دهد: «داستان باید هر دو جنبه را داشته باشد؛ هم عینی و باورپذیر باشد تا مخاطب بتواند با آن ارتباط برقرار کند و هم نگاه نویسنده و تخیل او در آن نقش داشته باشد. باید توجه کنیم که این نگاه و جهان‌بینی نویسنده است که بر روح کتاب حاکم می‌شود و تأثیری بر مخاطب می‌گذارد. نویسنده لازم است که جدای از تخیل نویسندگی، نگاه جامعه‌شناختی و روان‌شناختی هم داشته باشد و البته یک مسئله را در داستان باید نه‌تنها با رویکرد ادبی و داستانی که با رویکرد جامعه‌شناسی و روانشناسی نوشت.» (همشهری، ۱۴۰۰: کد ۱۵۰۱۳۰)

بخش دوم: درون‌مایه

درون‌مایه فکر اصلی و مسلط در هر اثری است، خط یا رشته‌ای است که در خلال اثر کشیده می‌شود و وضعیت و موقعیت‌های داستان را به هم پیوند می‌دهد و از این رو می‌گویند درون‌مایه هر اثری جهت فکری و ادراکی نویسنده‌اش را نشان می‌دهد. (میرصادقی، ۱۳۸۵: ۴۲). تشخیص درون‌مایه اغلب پیچیده است. خواننده باید با خواندن داستان درون‌مایه را درک کند. گاهی اندیشه مسلط بر داستان، در قالب سخنان شخصیت‌های داستان (به ویژه قهرمان) نقل می‌شود. پیرنگ، کشمکش، زاویه دید،

۱. این کتاب شامل نه داستان است: مزه زندگی؛ تولد و عروسی؛ پشیمانی؛ بام و نام؛ روز امتحان؛ زمین باتلاق؛ زمین استوار؛ روز تولد؛ و طوفان.

توصیف‌ها، تأکیدهای نمادین معمولاً شواهد خوبی برای یافتن معنای داستان به‌شمار می‌رود. (میرصادقی، ۱۳۸۵: ۴۴)

این داستان دارای دو درون‌مایه «اعتقادی» و «اجتماعی» است. داستان بر اساس اعتقاد به حضور فرشته در زندگی روزمره شکل می‌گیرد و با مشکلات اجتماعی و اقتصادی ادامه می‌یابد. در نهایت، اعتقاد قلبی است که، گره‌گشایی می‌کند و باعث پیروزی بر مشکلات می‌شود. در این اثر به نوعی با تقابل خیر و شر در قالب رویارویی مادیات و معنویات روبه‌رویییم. منشاء خیر: اعتقاد به حضور فرشتگان و پایبندی به اصول اخلاقی و معنویات و منشاء شر: دل‌بستگی به مادیات و دنیاست که کلاهبرداری، دروغ و ظلم را در پی دارد.

فرشته‌ها/از کجا می‌آیند؟ با این بیت از حافظ آغاز می‌شود.

طفیل هستی عشق‌اند آدمی و پری ارادتی بنما تا سعادتی ببری

حافظ

البته به جای «طفیل»، به اشتباه «طفیلی» آمده‌است. نویسنده با استفاده از این بیت گویی پری را با فرشته یکسان دانسته است. در جهان‌بینی اسلامی، موجودات به دو دسته خردمند و بی‌خرد تقسیم می‌شوند. انسان، فرشته و جن در دسته خردمند و حیوان و گیاه و جماد در دسته بی‌خرد قرار دارند. فرشته موجودی مجرد، پاک و دارای مأموریت ویژه از سوی خداوند است. در حالی که جن موجودی مادی با جسم لطیف، دارای عمر و نیز همچون انسان دارای اختیار است و پری در فارسی به معنی نوعی از زنان جن که نهایت خوب‌رو باشند به کار می‌رود. (غیاث اللغات) بنابراین پری را همان فرشته دانستن خالی از سامحی نیست. شاید بهتر بود شعری دیگر که در آن نام فرشته می‌بود آورده می‌شد.

در قرآن کریم ایمان به فرشتگان در کنار ایمان به خدا و پیامبران آمده؛ چنان‌که در آیه ۲۳۸ سوره بقره می‌خوانیم: «وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ» در این آیه ایمان به فرشتگان بر ایمان به کتاب‌های آسمانی و پیامبران مقدم شده است. در قرآن کریم بارها از فرشتگان یاد شده: فرشتگان محافظ انسانند (سوره مریم آیه ۷)، و دعاگوی مومنانند (سوره فصلت آیه ۳۰). (بهشتی، ۱۴۰۰: ۷۶) در آموزه‌های قرآنی، فرشته موجودی غیبی است که باید به آن ایمان داشته باشیم. نویسنده داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ با تکیه بر این باور، موجود غیبی را به داستان رئال وارد می‌کند. این را می‌توان جلوه‌ای از رئالیسم‌دینی دانست البته او برای خلق چنین داستانی از فیلم‌های هالیوودی تا تذکرها/اولیای عطار شاهد مثال آورده و با بیان ترجمه آیه ۱۷ سوره قاف، حجت را بر خواننده تمام کرده است.

خرامان در این اثر نیز مانند سایر آثارش از سایر ادیان و تاریخ برای همه‌پذیری درون‌مایه اعتقادی اثرش کمک می‌گیرد. چنان‌که در من‌ضامن^۱ به ماجراهای ضمانت پیش از اسلام اشاره می‌کند.

در این داستان پیرمردی به نیکوکاری و پرهیزکاری شهره است پولی پیدا می‌کند. مبلغ آن پول بالاست. او که به مادیات توجه ندارد تصمیم می‌گیرد به توصیه محمد عمل کند و پول را به کسی که احتیاج دارد ببخشد. اما باید توجه داشته باشیم بر پولی که انسان پیدا می‌کند احکامی شرعی مترتب است و باورپذیر نیست که پیرمردی پرهیزکار با این احکام بیگانه باشد و بی‌توجه به آنها به سادگی به تشخیص خود آن را به یک نفر محتاج ببخشد. خلاصه احکام درباره مالی که انسان پیدا می‌کند به شرح زیر است:

اول: مالی را که انسان پیدا می‌کند اگر نشانه‌ای نداشته باشد که به واسطه آن صاحبش علوم شود، احتیاط واجب آن است که طرف صاحبش صدقه بدهد.

دوم: اگر مالی پیدا کند که نشانه دارد ولی صاحبش معلوم نیست. اگر قیمت آن کمتر از یک درهم (۱۲/۶ نخود سکه‌دار) باشد و می‌تواند پول را برای خودش بردارد.

۱. من‌ضامن نام یکی از آخرین داستانهای مصطفی خرامان است که از سوی انتشارات آستان قدس رضوی (به نشر) منتشر شده است. در این داستان خانواده الهام (شخصیت اصلی داستان) به سفر مشهد می‌روند. پدر گرفتار است و به امام رضا (ع) توسل می‌کند تا گره از کارشان باز شود. الهام و برادرش در مشهد درگیر ماجرای می‌شوند و با ضمانت پسر، خلاص می‌شوند. پیرنگ داستان بر اساس ضمانتهای پیرمی‌شود.

سوم: اگر مالی پیدا کند که نشانه دارد ولی صاحبش معلوم نیست اگر قیمت آن به یک درهم (۱۲/۶ نخود سکه‌دار) برسد یا بیشتر از آن باشد باید تا یک هفته، هر روز و بعد از آن تا یک‌سال، هفته‌ای یک‌مرتبه در محل اجتماع مردم اعلان کند (هاتف، ۱۳۹۶: ۴۶۶-۴۷۶).

به عبارتی حکم مالی که پیدا می‌شود و ارزش آن زیاد است: اگر ارزش مال پیدا شده به اندازه یک درهم (۱۲/۶ نخود سکه‌دار) یا بیشتر باشد و مال نشانه‌ای دارد که به واسطه آن صاحبش معلوم می‌شود. همه مراجع حکم کردند که باید آن را تا یک سال در محل اجتماع مردم (مثلاً از طریق نوشتن و نصب) اعلام کند. لازم هم نیست خودش اعلام کند بلکه می‌تواند به شخص مطمئن بسپرد. اگر قبل از یک سال هم از یافتن صاحبش مایوس شد، می‌تواند آن را از طرف او به فقیر صدقه دهد. (حسینی، ۱۳۹۱: ۱۷-۳۱) مبلغ یک درهم بنا به شرایط روز مشخص می‌شود. ولی در این داستان بدیهی است که پول پیدا شده آنقدر زیاد است که با آن می‌توان اتومبیل خرید. طبق شرایط روز (زمان داستان) مبلغ بیشتر از یک درهم است. از طرفی پول پیدا شده در یک روزنامه پیچیده شده پس مشخصه دارد. لذا کسی که مال را یافته، باید آن را تا یک سال در محل اجتماع مردم (مثلاً از طریق نوشتن و نصب) اعلام کند. از احکام صدقه و شخص واجد شرایط هم که بگذریم، لازم بود بعد از یافتن پول، تا مدتی آگهی می‌دادند. درحالی‌که شخصیت داستان این کار را نمی‌کند.

وجه اجتماعی داستان‌های خرامان نیز بسیار پررنگ است و با توجه به این وجه، پرداختن به مفاهیم ماورای طبیعت در آثارش کمتر دیده می‌شود و از این نظر داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ از آثار ویژه نویسنده به شمار می‌رود.

این داستان نیز مانند سایر داستان‌های خرامان به مشکلات اقتصادی و اجتماعی قشر متوسط و ضعیف جامعه پرداخته و به ناهنجاری‌های اجتماعی با دیده انتقاد نگریسته است. در این اثر به فشارهای اقتصادی که به خانواده تحمیل می‌شود و تاوانی که نوجوانان بابت آن می‌پردازند اشاره شده است. ما در این داستان با دودسته از مشکلات روبه‌رو می‌شویم: ۱. مشکلات ناشی از فشار اقتصادی و ۲. مشکلات ناشی از فرهنگ اجتماعی. این دو دسته مشکل در هم گره می‌خورند و هر کدام بر دیگری می‌افزایند. به عبارتی این دو هر کدام علت و معلول دیگری می‌شود. به عنوان مثال یکی از شخصیت‌های داستان دختری است که پدرش دست‌فروش است، او دستش تنگ است چراکه درآمد پدر کفاف زندگی آن‌ها را نمی‌دهد. پدر تاکید دارد که باید برای دخترش جهیزه بخرد تا او سرافکنده نشود. این هنجار اجتماعی بر مشکل اقتصادی خانواده افزوده است. در «فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟»، مسئولیت درآمد خانواده با مرد خانواده است و این با فرهنگی ایرانی و آموزه‌های اسلامی تطابق دارد. خانواده درگیر گرفتاری اقتصادی می‌شود. مادر سختی این مشکل را درک می‌کند اما به هر حال بار آن بر دوش نوجوان خانواده تحمیل می‌شود. به عنوان مثال، در این داستان مرگ پدر گیتی، یا ناتوانی جسمانی پدر مرجان مشکل اقتصادی را به خانواده تحمیل می‌کند.

مشابه این را در داستان دیگر خرامان با عنوان دختران علیه دختران^۱ شاهدیم. در آن داستان خانواده به علت خرید خانه در مضیقه اقتصادی قرار گرفته است. مادر خانواده، برای همراهی پدر، فرزند را از خرید جلد پلاستیکی برای دفترهایش منع می‌کند و از او می‌خواهد تا با روزنامه دفترش را جلد کند. ولی از آن طرف برای خانه پرده می‌خرد تا هنگام حضور مهمان‌ها سرافکنده نباشد. نمونه دیگر پدر الهام، (شخصیت اصلی داستان)، در داستان من ضامن است. او با تصمیم غلط باعث می‌شود خانواده در دام مشکل اقتصادی بیفتد.

شخصیت‌های اصلی داستان فرشته‌ها/از کجا می‌آیند؟ در مشکلات اقتصادی گرفتارند ولی در چارچوب اخلاق گام برمی‌دارند.

۱. نویسنده کتاب دختران علیه دختران در سه بخش «زشت»، «بد» و «خوب» ماجرای را با سه شیوه برخوردی متفاوت بیان می‌کند. داستان دختری که عاشق بازی‌های پسرانه و فوتبالی است و با خانواده به آپارتمان جدید اسباب‌کشی می‌کنند. این اسباب‌کشی مقدمه‌ای بر دوره‌ای تنش یا ارتباط رویا، دختر داستان، با پسر همسایه است. در بخش اول با عنوان «زشت»، جو کلی حاکم بین آنها مملو از رفتارهای زشت و ناپسند است. در بخش دوم با عنوان «بد» نیز پسرها و دخترهای مجتمع به چیزی جز تخریب یکدیگر فکر نمی‌کنند، در بخش آخر با عنوان «خوب» با این که دختر ماجرا همچنان پسرستیز است، اما پسر داستان با نرم‌خویی و ترفندهای پسرانه به اصطلاح مخ رویا را می‌زند.

به معنویت متوسل می‌شوند و البته برای حل مشکل به امدادهای غیبی اعتقاد دارند. در طرف مقابل نیز شخصیت‌هایی وجود دارند که ثروتمندند و با تکیه بر توان مالی خود، شخصیت‌های مثبت داستان را وادار به دروغ، کلاهبرداری و ازدواج ناخواسته می‌کنند. به عنوان مثال صاحب‌خانه گیتی که مردی هم‌سن پدرش است، گیتی را از مادرش خواستگاری می‌کند. یا صاحب‌کار غلام توقع دارد غلام در برابر کلاهبرداری او سکوت کند.

بعد اقتصادی در داستان‌های بسیاری از نویسندگان نوجوان پیرنگ است. به عنوان مثال فریدون عموزاده خلیلی در داستان دو خرما می‌نارس شدت فقر را تا فروش فرزند پیش می‌برد ولی داستان‌های خرامان چنین نیست. خرامان برای خلق این داستان، سطح متوسط اجتماع را برگزیده است. خانواده‌های متوسط که اکثریت جامعه را شامل می‌شوند، سه شخصیت از چهار شخصیت این کتاب از این قشرند. و یک شخصیت نیز از قشر ضعیف جامعه است. شخصیت‌های داستان‌های «مزه زندگی»، «بازجویی خانواده قلندری» و «دختران علیه دختران» نیز از قشر متوسطند.

از دیگر ویژگی داستان‌های خرامان، توجه او به «خانواده» است. در اغلب داستان‌های خرامان، خانواده مرکز توجه است. روابطی که در خانواده حکم‌فرماست مقدم بر تمام روابط در نظر گرفته می‌شود. به عنوان نمونه روابط حاکم بر ارتباط سه خواهر در داستان آرزوی سوم. خانواده در اغلب داستان‌های خرامان نقش حمایت‌کننده دارد. این حمایت به شکل‌های مختلف نشان داده شده است. مثلا دختر نوجوان داستان از برادرش حمایت می‌کند و خطاهای او را می‌پوشاند. مشابه حمایت خواهر از برادرش در داستان مزه زندگی و بازجویی خانواده‌ی قلندری. این حمایت‌ها گاهی شدیدتر می‌شود تا جایی که نوجوان داستان خودش را قربانی می‌کند تا خانواده به سعادت برسد. در داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ گیتی و غلام، هر دو حاضرند برای نجات خانواده‌شان خود را قربانی کنند.

بخش سوم: عناصر داستانی

پیرنگ

پیرنگ حوادث داستان را تنظیم و آن‌ها را از آشفتگی خارج می‌کند. پیرنگ نقل حوادث است با تکیه بر موجبیت و روابط علت و معلولی و حفظ توالی زمانی. (صفری به نقل از فورستر، ۱۳۸۲: ۱۱۲-۱۱۳)

مشکل و گره اصلی داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ مشکل اقتصادی هر شخصیت داستان است. این گره برای هر شخصیت داستان ایجاد شده و سپس حل می‌شود.

۱. «مزه زندگی» داستان پسری است به نام «رضا» که ترسو و خجالتی است و همه او را مسخره می‌کنند و او نمی‌تواند با کسی ارتباط برقرار کند. خانواده، و به خصوص پدر، او را بسیار سرزنش می‌کنند که دست و پا چلفتی است. به خاطر اذیت بچه‌ها در محل و مدرسه، آن‌ها هر سال اسباب‌کشی می‌کنند تا این که آمدن آن‌ها در تابستان به محل جدید و آشنایی او با «رسول» و «محمد» بچه‌های محل، ماجراهایی را به وجود می‌آورد؛ رضا از رسول، بچه شر محل و مدرسه فرار می‌کند و از این که از او تنگ بخورد و پدر سرزنشش کند می‌ترسد. این تعقیب و گریز ادامه دارد تا این که مدرسه‌ها باز می‌شود و ناظم مدرسه متوجه رابطه مشکوک رضا، رسول و محمد می‌شود و برای حل مشکل رضا اقداماتی انجام می‌دهد. یکی از این اقدامات بردن رضا به یک سفر دو روزه به پشت جبهه در شهر خرمشهر است. رضا در این سفر با پسری به نام «تقی عزیزیان» آشنا می‌شود و طی این آشنایی تغییراتی می‌کند که بعد از بازگشتش دیگر آن رضای قبلی نیست و در مقابل رسول می‌ایستد.

۲. «بازجویی خانواده قلندری» نام یکی از کتاب‌های مصطفی خرامان است که تقریبا همزمان با داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ نوشته شده است. روایت دو داستان است که به صورت همزمان بیان می‌شود. یکی در قالب اجتماعی و پلیسی و دیگری در قالب طنز و فانتزی است، ولی در واقع قالب فانتزی رمان است که داستان را پیش می‌برد. این کتاب در قالب پنج فصل به هم پیوسته ماجرای دزدی را بیان می‌کند که در حال دزدی از بانک توسط پلیس دستگیر می‌شود. اما او در بازجویی‌هایش ماجراهایی عجیب و غریب را برای پلیس تعریف می‌کند که به واقعیت نزدیک نیستند. بنابراین پلیس مجبور می‌شود برای یافتن حقیقت به سراغ خانواده‌اش برود و به این ترتیب پای همه اعضای خانواده دزد به این ماجرا باز می‌شود. کتاب شامل دو داستان، یکی در قالب اجتماعی و پلیسی و دیگری در قالب طنز و فانتزی است به صورت همزمان بیان می‌شود.

۳. در داستان آرزوی سوم؛ داستان این کتاب درباره سه خواهر است که با هم در خانه‌ای تنها هستند و تصمیم می‌گیرند بازی آرزوها را انجام دهند. نخستین آرزوی خواهرها برآورده می‌شود و به همین خاطر تلاش می‌کنند برای آرزوی دوم چیزی را انتخاب کنند که امکان وقوعش سخت‌تر است اما در کمال تعجب آرزوی دوم خواهران هم برآورده می‌شود و اینجاست که برای آرزوی سوم کارها سخت‌تر می‌شود.

حوادث داستان در یک توالی زمانی شکل می‌گیرد، چهار گره داستان با آغاز داستان شروع می‌شود این گره‌ها به ترتیب باز می‌شود. یک گره اصلی در داستان وجود دارد که در روال داستان پیچیده شده و به گره اصلی داستان تبدیل می‌شود. در میانه داستان گره‌های جدیدی ایجاد و به گره‌های اصلی افزوده می‌شود. در پایان داستان نیز تمام گره‌ها حل شده ولی گره اصلی باقی می‌ماند. در این داستان هر حادثه نتیجه حادثه یا حوادث پیش از خود است و در نتیجه داستان در هر قسمت نتیجه طبیعی حوادث پیشین است. این داستان در عین سادگی پیرنگی پیچیده دارد.

شکل‌گیری و گسترش داستان تا قسمت‌های اول بعد از شروع داستان افقی است. افراد، تک تک معرفی می‌شوند و سپس به واسطه پیداشدن پول به یکدیگر پیوند می‌خورند. در نتیجه، گسترش پیرنگ شکل عمودی به خود می‌گیرد. زندگی و در نهایت سرنوشت هر کدام از چهار شخصیت داستان هر کدام به صورت جداگانه در داستان‌های دیگری آمده است. گره اصلی داستان یعنی آمدن و ناپدید شدن محمد نیز همان‌طور که در کتاب آمده وام گرفته از فیلم‌نامه آسمان برلین است.

یکی از عوامل مهم تشکیل‌دهنده پیرنگ کشمکش است، طبق تعریف کشمکش به چهار نوع تقسیم می‌شود: جسمانی، ذهنی، عاطفی و اخلاقی. (میرصادقی، ۱۳۹۴، ۹۶) این داستان انواع کشمکش‌های داستانی را دارد. در این میان، کشمکش اخلاقی از همه قوی‌تر است و ارتباط مستقیم با پیرنگ داستان و درون‌مایه اصلی دارد. علاوه بر آن کشمکش با خود، با جامعه، با فراطبیعت (موجود غیبی) در این اثر دیده می‌شود.

در داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟، یک موقعیت برای چند شخصیت پیش می‌آید و هر کدام تصمیم جداگانه‌ای می‌گیرند و روایت متفاوتی را پدید می‌آورند. خرامان می‌تواند یک موقعیت داستان را از چندین منظر نقل کند. نمونه آشکارتر آن را در کتاب «دختران علیه دختران» می‌بینیم. آن کتاب از سه بخش تشکیل شده، در هر بخش، شخصیت‌های اصلی، صحنه و فضا سازی یکسان است. تنها عمل یک شخصیت منجر می‌شود کل ماجرای داستان تغییر کند و داستان جدیدی خلق شود. تفاوت دو داستان در این است که در دختران علیه دختران سه بخش مجزا داریم که هر بخش یک پیرنگ دارد. اما در داستان فرشته‌ها/از کجا می‌آیند؟، یک پیرنگ واحد داریم که پیچیده است و سرنوشت افراد در آن به هم گره می‌خورد.

شخصیت‌پردازی

اشخاص ساخته‌شده‌ای را که در داستان و نمایشنامه و... ظاهر می‌شوند «شخصیت» می‌نامند. (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۱۲۲) شخصیت از جمله عناصر کلیدی ادبیات داستانی است. شخصیت هر فرد الگوی کلی یا همسازی ساختمان بدنی، رفتار، علاقه، استعدادها، توانایی‌ها، گرایش‌ها و صفات دیگر اوست. شخصیت هم منعکس‌کننده هیئت ظاهری مثل اندازه، وزن و ویژگی‌های چهره اوست و هم ویژگی‌های درونی مثل خلق و خوی و حالت روحی‌روانی را در بر می‌گیرد (محمدی، ۱۳۷۸: ۱۷۴).

شخصیت‌ها به اصلی و فرعی تقسیم می‌شوند (محمدی، ۱۳۷۸: ۲۰۶) این داستان پنج شخصیت اصلی و تعداد زیادی شخصیت فرعی دارد. از آنجا که چهار روایت مختلف داریم تعداد شخصیت‌های زیادی به داستان وارد شده‌اند. با توجه به حجم اثر تعداد شخصیت‌های داستان زیاد است.

خرامان در فصل اول داستان چهار شخصیت از پنج شخصیت اصلی را این‌گونه توصیف می‌کند:

گیتی: دختر هجده ساله‌ای که دیپلم گرفته و همان سال دانشگاه قبول شده. همان سال هم پدرش را در تصادف از دست داده است.

علیرضا: پسر بیست و دو ساله‌ای که با مادرش در یکی از محله‌های قدیمی تهران زندگی می‌کند بی‌کار است و دربه در دنبال

۱. زیر آسمان برلین، نام فیلمی رمانتیک-فانتزی محصول فرانسه-آلمان، ۱۹۸۷ است. این فیلم داستان فرشته‌هایی نامرئی و فنا ناپذیر است که در سطح شهر برلین پخش شده‌اند و افکار انسان‌ها را می‌شنوند و آن‌هایی که دچار سردرگمی و استرس شده‌اند را آرام می‌کنند. یکی از این فرشته‌ها عاشق زن زیبای بندبازی می‌شود و قبول می‌کند که تبدیل به یک انسان شود تا احساسات و عواطف انسانی را تجربه کند

کار می‌گردد. اما معمولاً دست به هر کاری می‌زند، موفق نمی‌شود.

مرجان: دختر هجده ساله‌ای که دیلم گرفته، با پسری عقد کرده و منتظر است پدرش وامی جور کند و برایش جهیزیه بخرد تا بتواند برود سر خانه و زندگی خودش

غلام: غلام مرادی، نوجوانی روستایی که برای یک‌سال اجاره داده شده. پدرش علی مرادی، دوپست و پنجاه هزار تومان از پسرعمویش قرض کرده و چون نتوانسته پول را پس بدهد، پسرش را یک‌سال فرستاده که توی بنگاه فروش ماشین‌های دست دوم، بدون مزد، کار کند.

شخصیت اصلی دیگر داستان محمد است. داستان با محوریت او شکل گرفته است. اما خرامان هنگام توصیف شخصیت‌های اصلی نامی از او نمی‌برد. به این ترتیب شخصیت محمد از دیگر شخصیت‌های انسانی داستان تمییز داده شده است. بعد از محمد، استاد کفاش یا عمو حیدر شخصیت مهمی در داستان است. او انسانی است که رفتار و کردار فرشته‌مانند دارد. او مهربان و دوست داشتنی است و مادیات در نظرش بی ارزشند.

پیوند میان این شخصیت‌ها در چگونگی توجه به مادیات و معنویات در زندگی و رویارویی با مشکلاتی است که با آن درگیرند. شخصیت‌های اصلی داستان در مشکلات اقتصادی گرفتارند ولی در چارچوب اخلاق گام برمی‌دارند. به معنویت متوسل می‌شوند و البته برای حل مشکل به امدادهای غیبی اعتقاد دارند. در طرف مقابل نیز شخصیت‌هایی وجود دارند که ثروتمندند و با تکیه بر توان مالی خود، شخصیت‌های مثبت داستان را وادار به دروغ، کلاهبرداری و ازدواج ناخواسته می‌کنند. به عنوان مثال صاحب‌خانه گیتی که مردی هم‌سن پدرش است گیتی را از مادرش خواستگاری می‌کند. یا صاحب‌کار غلام توقع دارد غلام در برابر کلاهبرداری او سکوت کند.

شخصیت‌های داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ انسانی‌اند. شخصیت‌های انسانی از جنبه رابطه با واقعیت به دو گروه تقسیم می‌شوند: شخصیت‌هایی که ما به ازای خارجی دارند و شخصیت‌های تخیلی. (محمدی، ۱۳۷۸: ۱۷۵) اغلب شخصیت‌های این داستان مابه‌ازای خارجی در زندگی اجتماعی دارند و هر کدام را می‌توان به عنوان نماد یک دسته از انسان‌های اجتماع در نظر گرفت. شخصیت محمد در این داستان نماد فرشته است و موجودی غیبی در نظر گرفته شده است.

برای شخصیت‌پردازی در داستان سه شیوه استفاده می‌شود: اول ارائه صریح شخصیت‌ها با باری‌گرفتن از توضیحات. دوم ارائه شخصیت‌ها از طریق عمل آنان با کمی شرح و تفسیر و سوم ارائه درون شخصیت بی‌تعبیر و تفسیر (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۱۲۶-۱۳۲) نویسنده داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟، از هر دو شیوه مستقیم و غیرمستقیم برای توصیف استفاده کرده است. همان‌طور که پیشتر اشاره کردیم در فصل اول چهار شخصیت از پنج شخصیت اصلی به شیوه مستقیم معرفی شده‌اند. محور ارتباط این شخصیت‌ها، محمد است که با شیوه غیرمستقیم توصیف می‌شود. سایر شخصیت‌های فرعی نیز در قالب توصیفات و مکالمات بیان می‌شود. این اثر از این منظر با سایر داستان‌های خرامان تفاوت دارد. او اغلب شیوه غیرمستقیم را انتخاب می‌کند. مانند شخصیت‌پردازی در داستان‌های مرز زندگی، بازجویی خانواده قلندری، من ضامن و ...

در تقسیم‌بندی دیگر، شخصیت‌ها در دو دسته شخصیت‌های پویا و شخصیت‌های ایستا قرار می‌گیرند: شخصیت پویا شخصیتی است که به صورت مداوم، دست‌خوش تغییر و تحول باشد و جنبه‌ای از شخصیت او، عقاید و جهان‌بینی او یا خصلت و خصوصیت شخصیتی او دگرگون شود. شخصیت ایستا شخصیتی در داستان است که تغییر نکند یا اندک تغییری را بپذیرد. به عبارت دیگر در پایان داستان همان باشد که در آغاز بوده است. (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۱۳۳-۱۳۵) در داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ اغلب شخصیت‌ها ایستایند و از ابتدا تا انتهای داستان جز تغییرات اندک در حالات، شاهد تغییرات شگرفی در شخصیت‌ها نیستیم. تنها تغییراتی اندک را در شخصیت علیرضا می‌بینیم. او از کار خود پشیمان می‌شود و درصد جبران برمی‌آید. از آنجا که تحول شخصیت‌ها در بستر طولانی زمان امکان‌پذیر است در داستان‌های کوتاه یا داستان‌های نیمه‌بلند که زمان حوادث کوتاه است تحول

شخصیت پذیرفتنی نیست، لذا انتخاب شخصیت ایستا برای چنین داستان‌هایی مناسب است. شخصیت‌های داستان در حد نقشی که در داستان دارند معرفی شده‌اند و اغلب زنده و باروحد و در ذهن مخاطب نفوذ می‌کنند. آنها زندگی طبیعی خود را طی می‌کنند و رفتارشان با معرفی‌شان سازگار است. تمام افراد هنگام معرفی با اسم کوچک معرفی شده‌اند؛ به جز غلام که نامش به‌طور کامل یعنی غلام مرادی آمده است. درباره این تفاوت نمی‌توان حدسی زد. چون غلام مرادی مانند سایر شخصیت‌هاست البته او تنها کسی است که از روستا آمده است. تاکید خرامان بر موضوعات اجتماعی و اخلاقی سبب شده شخصیت‌هایی مشابه میان داستان‌های او پیدا شود. به عنوان مثال شخصیت علیرضا بسیار شبیه به شخصیت سیاوش در بازجویی خانواده قلندری است. سیاوش پسر بیست و دو ساله‌ای است که در محله قدیمی تهران زندگی می‌کند، بی‌کار است و به دنبال کار می‌گردد. اما دست به هر کاری می‌زند موفق نمی‌شود. او نیز از بقیه طلبکار است و اغلب توقعات بی‌جا دارد.

زاویه دید

زاویه دید یا کانون روایت، نمایش دهنده شیوه‌ای است که نویسنده با آن مصالح و مواد داستان را به خواننده ارائه می‌دهد. (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۵۰۵) خرامان داستان‌هایش را از زاویه دید سوم شخص نقل می‌کند. البته این زاویه دید، دانای کل نامحدود نیست بلکه محدود به شخصیت‌های اصلی داستان است. این داستان زاویه دید ترکیبی دارد. در هر فصل زاویه دید تغییر می‌کند:

فصل اول: دانای کل نامحدود

فصل دوم: اول شخص از زبان گیتی

فصل سوم: اول شخص از زبان محمد

فصل چهارم: اول شخص از زبان گیتی

فصل پنجم: اول شخص از زبان علیرضا

فصل ششم: اول شخص از زبان غلام

فصل هفتم: اول شخص از زبان مرجان

همان‌طور که در بخش شخصیت‌پردازی گفته شد، با توجه به حجم اثر تعداد شخصیت‌های داستان زیاد است. خرامان تقریباً هر فصل را از زبان یک شخصیت بیان می‌کند. او از این تکنیک استفاده می‌کند تا تغییر روایت داستان‌ها بیشتر نمود پیدا کند. لذا این زاویه دید برای داستان مناسب است. نویسنده تا پایان داستان به زاویه دید خود وفادار مانده است.

پرداخت

پرداخت داستان جزئی‌نگر است و از این منظر با داستان ویژه نوجوان تناسب دارد و باعث خستگی مخاطب نمی‌شود. داستان صمیمیت و صداقت لازم را دارد. توصیف‌ها عمدتاً پویا و در حرکتند. توصیف‌های افراد، محیط و ... کمبود یا پرگویی ندارد. حجم گفتگوهای داستان با متن سازگار است. در هر بخش بیشترین سهم گفتگو به راوی آن بخش اختصاص داده شده است.

نثر داستان

داستان نثری زنده و در حرکت دارد. با اینکه ساده است در برخی از قسمت‌ها آهنگین می‌شود. همچنین استفاده به‌جا از آرایه‌های بلاغی بر غنای نثر افزوده است:

• تشبیه

“بعد از مراسم هفتم پدر، مثل چتربازی بدون چتر، توی آسمان‌ها شدیم (ص ۱۰)”

«نشستم. انگار چهارپایه آسمانی بود. جایی بیرون از جهانی که در آن بودم. آرام گرفتم. حس خوبی داشتم، مثل آدمی که موقع سقوط گرفته باشنش. (ص ۱۵)»

«قلیم مثل قلب گنجشکی گرفتار در تله می‌تپید. (ص ۲۳)»

«ساکت و بی‌صدا می‌نشستم و می‌دیدم پول‌ها دارد می‌پزند، عینهو کبوتری که آسمان، اول می‌شود ی نقطه و ... (ص ۳۶)»

«خرگوشی که افتاده بود توی دهان شیر (ص ۴۰)»

• اغراق

«دکتر صالحی در زشتی سرآمد بود (ص ۲۸)» اینجا نوع اغراق نیز جالب توجه است. استفاده از کلمه سرآمد برای زشتی که نوعی پارادوکس است.

• مبالغه

«پیرمرد پینه‌دوز که از اول دنیا همسایه ماست. (ص ۳۲)»

«خانه ما اندازه یک غربیل است. (ص ۳۴)»

• کنایه

«جناب گردن کلفت بیکار (ص ۵۶)»

«دل‌م مثل سیر و سرکه می‌جوشید. (ص ۲۳)»

«ورق برگشت (ص ۲۹)» کنایه از تغییر

«در یک چشم به هم زدن (ص ۲۹)» کنایه از سرعت اتفاقات

«انگار پول جن بود و من بسم الله! (ص ۳۶)»

«آقا، ...، ندید بدید بود. (ص ۴۰)»

«هفت سوراخ قایم می‌کردند و (ص ۴۰)»

«این چرا آتشش این قدر تند بود؟! (ص ۴۲)»

«ما اگر دستمان را غسل کنیم (ص ۴۴)»

«دست از سر من برداشت (ص ۴۶)»

«کنگر خورده و لنگر انداخته. (ص ۵۰)»

«فلنگ را بیندم. (ص ۴۶)»

«چرا توهمی؟ (ص ۴۹)»

«چشم‌های علیرضا داد می‌زد (ص ۴۹)»

«تو جلوییش درآمدی (ص ۴۹)»

«سر و گوشی آب بدهد (ص ۵۴)»

«فلنگ را بسته بود (ص ۵۶)»

«ثروت پدرش را بالا نکشیده بودند. (ص ۵۷)»

«خودش را گم و گور کند. (ص ۶۱)»

«برای خودش حق آب و گل داشت. (ص ۵۰)»

«هشتش گرو نه‌اش است. (ص ۵۳)»

- واج آرایبی
- "بی‌هیچ چون و چرایبی، روی چهارپایه کوتاهی کنار در نشستم. (ص ۱۷)"
- تناسب میان تق و هق هق در عبارت "صدای تق تق قطره‌های باران روی ناودان مثل هق هق گریه بود. (ص ۲۰)"

در پایان این بخش، به بریده‌ای از نثر این داستان که گواه زیبایی آن است توجه کنید:

«آن شب وقتی آن دختر رفت، صدای تق تق قطره‌های باران روی ناودان مثل هق هق گریه بود. به آسمان نگاه کردم، ابرها کیپ هم بودند. آسمان دلش گرفته بود. با خودم گفتم: "استاد کفاش دیگر نمی‌آید." اما آمد و چهارپایه را بیخ دیوار کشید و نشست. من در پناه سقف یک بالکن بودم. گفتم: فکر نمی‌کردم امشب بیایی!»

نام داستان

عنوان یکی از عناصر ساختار ادبی است که دلالت‌گر موضوع و درون‌مایه است. (محمدی، ۱۳۷۸: ۲۵۹) نام این داستان اشاره‌ای لطیف به درون‌مایه داستان دارد و در ضمن داستان را لو نمی‌دهد. نویسنده در انتخاب عنوان از جمله سوالی استفاده کرده است. غرض اصلی از پرسش طلب اخبار است. اما گاهی برای تأثیر کلام، به جای سایر انواع جمله (مخصوصاً خبری) از جمله پرسشی استفاده می‌شود. نویسنده از سوال استفاده می‌کند تا خواننده را به تعمق و تفکر دعوت کند. در طرح مسائل مبهم و قابل تأمل، بیان موضوع با جملات پرسشی بلیغ‌تر (موثرتر) از جملات خبری است. (شمیسا، ۱۳۹۰: ۱۶۰-۱۷۲)

عنوان کتاب «فرشته‌ها/از کجا می‌آیند؟»، یک جمله پرسشی است. بدیهی است که مقصود نویسنده از این عبارت، طرح سوال نبوده است. خرامان با به‌کار بردن جمله پرسشی به جای جمله اخباری، مخاطب را به تأمل در خصوص موضوع دعوت می‌کند. در سراسر داستان نیز این ابهام با خواننده همراه است. لذا هم عنوان انتخاب شده و نوع جمله انتخاب شده برای عنوان کتاب با متن هم‌خوانی دارد و جذاب است.

صحنه‌پردازی و فضا سازی

صحنه، زمان و مکانی است که در آن عمل داستان صورت می‌گیرد. داستان باید حتماً در جایی اتفاق بیفتد و در زمانی به وقوع بپیوندد (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۵۷۷) صحنه سه وظیفه اصلی را به عهده دارد: محلی برای زندگی شخصیت‌ها، ایجاد فضا و رنگ و حال و هوای داستان، محیطی برای تأثیر بر رفتار شخصیت‌ها و وقوع حادثه‌ها. (همان: ۵۸۰) صحنه این داستان، شهر است. توصیف کوچه‌ها و خیابان‌ها و مغازه‌ها چنان با واقعیت سازگار است که خواننده خود را در محیط داستان تصور می‌کند. خانه‌هایی قدیمی در محله‌ای در پایین شهر. زمان داستان معاصر است. در این داستان مبلغ ۳۰۰/۰۰۰ تومان برای تأمین جهیزیه، خرید ماشین، عمل جراحی و ... کافی است. با توجه به شرایط کنونی جامعه این مبلغ بسیار کم است. درج مبلغ سبب شده داستان وابسته به زمان شود. لذا در ذهن مخاطب، داستان در زمان گذشته روی داده است. هر چه از چاپ اثر بگذرد زمان داستان قدیمی‌تر می‌شود شاید اگر نویسنده به طریقی مبلغ را ذکر نمی‌کرد داستان تا مدت‌ها تازه‌گی خود را حفظ می‌کرد. علاوه بر آوردن مبلغ، ذکر نوع اتومبیل، پیکان، نیز بر دوری زمان داستان افزوده است.

خرامان از آن دسته از نویسندگانی است که به جزئیات و اشیا توجه دارد. در این داستان «چهارپایه» و «آب»، دو موتیفاً تکرار شونده‌اند که تا حد زیادی نقش نمادین پیدا کرده‌اند و هم‌راستا با محتوای داستان مفاهیم را به خواننده منتقل می‌کنند. چهارپایه‌ای که پایه‌هایش روی زمین است ولی از آن‌جا که متعلق به شخصیت فرشته‌مانند داستان است، شیئی آسمانی تعبیر می‌شود. همچنین آب، که مایه حیات و در این داستان در موارد متعدد آرام‌بخش است: «آب خنک بود و گوارا. مثل آبی بر آتش. دیگر حس گرگرفتگی نداشتیم.» (ص ۱۵) آب در اغلب داستان‌های خرامان وجود دارد. به عنوان نمونه در داستان *بازجویی خانوادگی قلندری*، *بازپرس*

۱. موتیف، «مشخصه‌ای برجسته مانند نوعی واقعه، شگرد، بازبرد (ارجاع)، یا کلیشه است که مکرراً در آثار ادبی تکرار می‌شود.» (آبرامز، ۲۰۰۹: ۲۵۵ و ۲۵۶)

هنگام بازپرسی مدام از افراد می‌خواهد که آب بنوشند. او از این شیوه برای ایجاد آرامش در بازجویی‌شونده استفاده می‌کند. در این داستان نوشیدن آب و ظرف آن با جزئیات بیان شده است و مدام نیز تکرار می‌شود. در داستان مژه زندگی، هنگامی که شخصیت اصلی داستان ترسیده، مادر برای غلبه بر ترسش و ایجاد آرامش، انگشترش را در آب سرد می‌اندازد و از پسر می‌خواهد آن را بنوشد. در ادامه داستان از این عمل به عنوان یک عادت همیشگی یاد شده است.

موتیف دیگر در داستان‌های خرامان، خانه اجاره‌ای است. خانه اجاره‌ای و اسباب‌کشی دو موضوع مرتبط به هم در اغلب داستان‌های خرامان پررنگ آمده است. او برای نشان دادن طبقه اجتماعی از توصیف خانه اجاره‌ای استفاده کرده و با این تاکید، فشار اقتصادی را نشان داده است. مانند داستان حاضر و داستان بازجویی خانواده قلندری. در برخی از داستان‌های او، اسباب‌کشی بار نمادین پیدا می‌کند. به عنوان نمونه در داستان «دختران علیه دختران»، اسباب‌کشی خانواده رویا در واقع بیانگر یک اسباب‌کشی فرهنگی از سنت به مدرنیته است.

نوع داستان

همان‌طور که در بخش درون‌مایه توضیح داده شد، داستان بر اساس اعتقاد به حضور فرشته در زندگی روزمره شکل می‌گیرد. در آموزه‌های قرآنی، فرشته موجودی غیبی است و ما به عنوان مسلمان به وجود فرشتگان اعتقاد داریم. نویسنده داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ با تکیه بر این باور، موجود غیبی را به داستان رئال وارد می‌کند. این را می‌توان جلوه‌ای از رئالیسم‌دینی دانست. این داستان، داستان دینی واقعیت‌گرا با جنبه‌های نمادین است.

پایان‌بندی

داستان با عروسی مرجان پایان می‌یابد. چند گره داستان در بخش‌های قبل باز شده و گره‌های باقی‌مانده در توصیفات فصل پایانی باز می‌شود و تنها یک گره باقی می‌ماند. در عروسی مرجان تمام شخصیت‌های داستان به جز محمد حضور دارند. کسی از او اطلاع ندارد و معلوم نیست کجا رفته است. به این ترتیب پایان داستان محمد باز است. ابهام عنوان داستان که «فرشته از کجا می‌آیند؟» باقی می‌ماند.

نتیجه‌گیری

داستان فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ دارای دو درون‌مایه «اعتقادی» و «اجتماعی» است. داستان بر اساس اعتقاد به حضور فرشته در زندگی روزمره شکل گرفته و با مشکلات اجتماعی و اقتصادی ادامه می‌یابد. در نهایت، اعتقاد قلبی است که، گره‌گشایی می‌کند و باعث پیروزی بر مشکلات می‌شود. در این اثر به نوعی با تقابل خیر و شر روبه‌رویم. این داستان در عین سادگی پیرنگی پیچیده دارد. شخصیت‌های اصلی داستان در مشکلات اقتصادی گرفتارند ولی در چارچوب اخلاق گام برمی‌دارند. اغلب شخصیت‌های این داستان مابه‌ازای خارجی در زندگی اجتماعی دارند و هر کدام را می‌توان به عنوان نماد یک دسته از انسان‌های اجتماع در نظر گرفت. زاویه دید داستان ترکیبی، پرداخت داستان جزئی‌نگر، نثر داستان زنده و پرتحرک و فضا سازی داستان ملموس و باورپذیر است. در یک نگاه کلی این اثر با بهره‌گیری هوشمندانه از تکنیک‌های داستانی در انتقال پیام معنوی خود به خواننده موفق بوده است.

منابع

- آبرامز، مایر هوارد و جفری گالت هرهم (۲۰۰۹ م) فرهنگ توصیفی اصطلاحات ادبی. ترجمه سعید سبزیان مرادآبادی. تهران: رهنما. چاپ اول از ویراست نهم: زمستان ۱۳۸۷.

- بهشتی، سید جواد (۱۴۰۰) فرشتگان در متون دینی و دستمایه‌های داستانیان، گاهنامه ادبیات دینی کودک و نوجوان، شماره ۱،

- حسینی، سید مجتبی (۱۳۹۱) رساله دانشجویی (پرسش‌ها و پاسخ‌های دانشجویی)، قم: نشر معارف
- خرامان، مصطفی (۱۳۹۱) آرزوی سوم، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- ----- (۱۳۹۴) بازجویی خانواده‌ی قلندری، تهران: انتشارات افق
- ----- (۱۳۹۸) دختران علیه دختران (چاپ هفتم)، تهران: انتشارات افق
- ----- (۱۳۹۷) فرشته‌ها از کجا می‌آیند؟ (چاپ ششم)، تهران: انتشارات افق
- ----- (۱۳۹۵) ماجراهای پسر سرکار عبدی (چاپ چهارم)، تهران: انتشارات قدیانی
- ----- (۱۳۸۷) مزه زندگی، تهران: انتشارات نکا
- ----- (۱۴۰۰) من ضامن، مشهد: انتشارات به‌نشر
- سرشار، محمدرضا (۱۳۷۷) الفبای قصه نویسی (جلد ۲)، تهران: انتشارات پیام آزادی
- ----- (۱۳۸۹) نقد ادبی: کارکردها، آفات، تهران: انتشارات کانون فرهنگ و اندیشه جوان
- ----- (۱۳۸۹) انواع نقد ادبی، تهران: انتشارات کانون فرهنگ و اندیشه جوان
- سلیمی، علی‌الله، گفت‌وگو با مصطفی خرامان نویسنده ادبیات کودک و نوجوان، رقابت نابرابر کتاب‌های تألیف و ترجمه روزنامه همشهری، ۱۴۰۰: کد ۱۵۰۱۳۰
- شمیسا، سیروس (۱۳۹۰) بیان و معانی، تهران: نشر میترا
- عموزاده خلیلی، فریدون (۱۳۷۴) اشیاء، خرت و پرت‌های فراموش‌شده، پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، شماره ۳، صفحه ۴ تا ۱۳
- محمدی، محمدهادی (۱۳۷۸) روش‌شناسی نقد ادبیات کودکان، تهران: انتشارات سروش
- معین، محمد (۱۳۵۷) برهان قاطع، محمدحسین بن خلف تبریزی، ج ۱، ص ۳۹۶، تهران
- مسلمی‌زاده، طاهره (۱۳۹۶) رساله توضیح المسائل ده مرجع، تهران: انتشارات هاتف
- میرصادقی، جمال (۱۳۸۵) عناصر داستان، تهران: انتشارات سخن

